

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ «ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ» У СОЦІОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

CONCEPTUALIZATION OF THE CATEGORY "POLITICAL PARTICIPATION" IN SOCIOLOGICAL DISCOURSE

У статті розглядається категорія «політична участь» як саме соціологічна проблема. Актуальність проблеми зумовлюється процесами демократизації суспільства й модернізації влади. У соціології політична участь розуміється як політична участь, яка реалізована у сфері політичної діяльності. Політична поведінка – це суб'єктивно мотивований процес, у якому відтворюються різні види політичної діяльності. Для опису феномена політичних дій індивідів і спільнот використовують такі поняття, як політична участь, політична активність, політична діяльність. Під політичною активністю варто розуміти інтенсивність участі суб'єкта в політичному процесі загалом, а також у рамках окремих форм політичної діяльності. Політична діяльність спрямована на реалізацію політичних інтересів суб'єктів політики, насамперед на завоювання, утримання та реалізацію влади, без широкого залучення індивідів і спільнот у процес управління (з можливістю впливу на ті чи інші рішення владних інститутів) неможливе досягнення суспільної злагоди, більше того, неможливе існування самого громадянського суспільства. Під поняттям «політична участь» у соціології варто розуміти міру залученості індивідів у чинну структуру владних відносин усередині спільноти, яка передбачає можливість впливу громадськості на сучасні соціальні процеси, що відбуваються в політиці. Щодо молоді, то вона найбільш відкрита для отримання нових знань, креативна у своїх підходах до життя, мобільна й може бути активною суспільно-політичною силою, а також і не завжди політично обізнаною.

Ключові слова: політична участь, суспільство, молодь, соціологічний дискурс, громадянське суспільство, політичні процеси,

електоральна активність, цінності, громадська участь, політична соціалізація.

The article considers the category "political participation" as a sociological issue. The urgency of the problem is determined by the processes of democratization of society and modernization of government. In sociology, political participation is understood as political participation that is implemented in the field of political activity. Political behavior is a subjectively motivated process in which various types of political activity are reproduced. Such concepts as political participation, political activity, political activity are used to describe the phenomenon of political actions of individuals and communities. Political activity should be understood as the intensity of the subject's participation in the political process as a whole, as well as within individual forms of political activity. Political activity is aimed at the realization of the political interests of political subjects, first of all, at the conquest, retention and realization of power, which without the broad involvement of individuals and communities in the management process (with the possibility of influencing certain decisions of the power institutions), it is impossible to achieve social harmony, moreover, the existence of civil society itself is not possible. The concept of political participation in sociology should be understood as the degree of involvement of individuals in the existing structure of power relations within the community, which provides for the possibility of public influence on modern social processes taking place in politics. As for the youth, they are the most open to new knowledge, creative in their approaches to life, mobile and can be an active social and political force, and also not always politically aware.

Key words: political participation, society, youth, sociological discourse, civil society, political processes, electoral activity, values, public participation, political socialization.

УДК 316.259(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.54.6>

Прохоренко Є.Я.

к.соціол.н.,
доцент кафедри соціології
Національний університет
«Одеська юридична академія»

*Політика є досить серйозною справою,
щоб довіряти її політикам.*

Шарль де Голль

Проблема політичної участі має цікаву з тривалу дослідницьку історію. Політичну участь С. Верба, Н. Найс Дж. Кім визначають так: «... законні дії приватних громадян, які спрямовані на те, щоб впливати на відбір урядового персоналу та (або) на його дії» [1, с. 72]. Г. Алмонд тлумачить політичну участь як «конкретну модель орієнтацій на політичні дії, пов'язану з особливостями політичної системи» [1, с. 48].

У сучасній літературі феномен політичної участі досить усебічно розроблено з погляду структури, форм, рівнів, методів, ідеологічних і соціальних аспектів, законодабезпеченості, ефективності.

Американські політологи й соціологи (Ф. Грінстайн, Г. Алмонд, Р. Кловард, С. Ліпсет,

Л. Мілбрайт, П. Лазарсфельд, Б. Берельсон, Р. Міллс, Е. Кемпбелл та інші) розглядали категорію «політична участь» як діяльність групи осіб, які керуються політичними інтересами. Науковці досліджували широкий спектр різних способів участі або неучасті суб'єкта в політиці як на індивідуальному рівні, так і через посередництво соціальних інститутів.

У вітчизняній науці після розпаду СРСР стало затверджуватися категорія «політична участь» у її сучасному трактуванні. Науковці досліджували таке питання, як політична діяльність і поведінка окремих соціальних груп, характер, форми, механізм, ефективність участі громадян у громадському управлінні на різних рівнях. Сучасні соціологи розглядають політичну участь як дію, за допомогою якої рядові члени будь-якої політичної системи впливають на результати її діяльності. Політична участь виглядає як міра залученості людей

в чинну структуру владних відносин усередині соціально-політичної спільноти. Ця спільнота передбачає можливість впливу громадськості на перебіг соціально-політичних процесів у суспільстві. В. Климончук «досліджує політичну участь громадян України як вияв антропологічного виміру свободи. Широку політичну участь автор пов'язує з демократичною традицією. Для України важливо те, що свободи в їх політичному та громадянському сенсах у дослідницькому контексті визначаються не як уже сталі й історично здійснені, а як такі, що лише процесійно артикулюються» [2, с. 39]. Г. Зеленько стверджує: «Політичну участь як показник якості політичного режиму розкриває природа і сутність політичної участі, аналізує політичне відчуження та особливості політичної участі громадян України» [3, с. 87].

Варто зазначити, що для країн Центральної та Східної Європи характерний учасницький підхід до політичних процесів. Це пояснюється тим, що зміни в державному управлінні, а також консолідація демократії без активної участі громадян просто неможлива. Такий висновок зроблено на підставі досліджень у країнах ЦСЄ, які показали надто низьку політичну активність громадян. Багато чинників мають вплив на активну чи, навпаки, пасивну політичну участь. Це, по-перше, ресурси громадянина, до них належать час, кошти й знання, по-друге, соціалізація особи, яка здійснюється внаслідок діяльності в структурах громадянського суспільства. Для посткомуністичних суспільств «додатковими є структурні фактори, зокрема вплив нових політичних інститутів і процедур на цінності й поведінку громадян. Другий фактор (вплив громадянського суспільства) розглядається крізь призму відносин, які формуються в його надрах як соціальний капітал. Його основними взаємозалежними показниками є участь (громадянська) і довіра (міжособистісна й інституційна). Таким чином, рівень довіри, що формується у відносинах між громадянами, визначає й рівень іншого виду участі, а саме участі політичної» [4, с. 37–41]. А. Романюк вважає, «що головною формою політичної участі є участь у виборах. На основі порівняльного аналізу основних форм політичної участі громадян країн Західної Європи автор простежує тенденцію до зменшення частки громадян країн Західної Європи, які беруть участь у виборах. Вона з різною інтенсивністю властива всім європейським країнам, за винятком Греції. Інститут референдуму став традиційною формою прийняття рішень у багатьох із них, окрім ФРН» [5, с. 242].

Політична участь сягає свого коріння античних часів, коли розпочався процес становлення первісних форм державності й типів владування. Широко досліджена природа політичної активності в уявленнях про людину

в різних філософських концепціях. Наприклад, Аристотель, визначаючи сутність людини, називав її політичною твариною. У наступні історичні епохи політична участь набувала додаткових рис. У новітні часи вона розглядалася як безпосередня участь громадян у виборах і державному управлінні. М. Вебер [6, с. 59] виділив три рівні участі в політиці: професійне заняття політикою; участь у політиці за сумісництвом; випадкова участь у політиці. Учений уважав, що професійний рівень зайняття політикою демонструють політичні лідери, що зробили політику справою життя. До професійного рівня можна зарахувати також партійних функціонерів, державних чиновників, політехнологів, журналістів. Ці люди в професійному плані обслуговують політичних лідерів. Активісти партій і суспільних рухів становлять другий рівень участі в політичному житті. Вони беруть участь у мітингах і виступають як агітатори, спостерігачі на виборах. Велика частка громадян, чия політична активність проявляється в участі у виборах, в акціях протесту або підтримки, об'єднує третій рівень. Отже, у М. Вебера зустрічаємо участь широких мас у виборах, але видатний соціолог називає такий рівень випадковим.

Коли необхідно продемонструвати ступінь реального впливу громадян на інститути влади й процеси ухвалення рішень, соціологи використовують для позначення різноманітних форм непрофесійної політичної діяльності категорію «політична участь». Треба підкреслити, що категорія «політична іммобільність» (від лат. *immobilis* – нерухомий) протистоїть категорії «політична участь». Це така форма поведінки, яка характеризується пасивністю, усуненістю від політичного життя.

Політичні процеси неможливі без політичної участі в них різноманітних суб'єктів політичного процесу. М. Головатий вважає, що політична участь – це залучення індивідів соціально-політичної спільноти до наявних усередині неї політичних відносин і структури влади. Політичну участь також розглядають як участь людей у певних державних справах [7].

Більшість науковців розглядають політичну участь як соціальні дії, за допомогою яких члени суспільства беруть участь в обранні політичних лідерів різного рівня, а також у формуванні суспільної політики [8]. Варто зазначити, що, за результатами репрезентативного соціологічного дослідження «Молодь України – 2021», 60,6% молоді практично залишається необізнаною про існування й діяльність громадських організацій на території її населеного пункту [9, с. 66].

Політичні інтереси та політичні позиції індивідів реалізуються через участь у різноманітних формах політичного процесу – інституційних і стихійних. Спектр їх дуже значний, що

є суттєвим показником розвитку засад демократії та громадянського суспільства. Можна стверджувати, що чим більш досконалий та універсальний механізм включення людини в політику, тим більш демократичним є суспільство. Наприклад, за результатами репрезентативного соціологічного дослідження «Молодь України-2021», тільки 1,0% молодих українців були членами громадських організацій. У 2021 році спостерігаємо активність молодих українців: уже 2,1% респондентів уважали себе членами дитячих і молодіжних громадських організацій, а 5,2% молоді відвідували їхні окремі заходи [9].

Для опису феномена політичних дій індивідів і спільнот використовують такі поняття, як політична участь, політична активність, політична діяльність. При цьому ці поняття часто не розмежовуються й змістовно не визначаються як різні. Спроби визначення цих понять, зроблені деякими авторами, варто визнати недостатньо задовільними, тому що їх результатом не стало створення цілісної картини політичної участі, здатної послугувати основою для операціоналізації цього поняття. Варто підкреслити, що проблема ускладнюється й відсутністю загальноприйнятих у вітчизняній науці термінів, що дають змогу адекватно передати зміст категорій, що використовуються.

Спробуємо розглянути ці терміни більш детально. Політичну поведінку (*political behaviour*) визначимо як суб'єктивно мотивований процес, де виявляються різні види політичної діяльності. Дійсно, у науці існують такі основні типи поведінки в політиці: по-перше, закритий тип, який характеризується політичною бездіяльністю, її можна пояснити тим, що багато людей не мають здібностей чи можливостей, щоб займатися політичною діяльністю. Серед чинників, які можуть заважати займатися політикою, – це, зокрема, апатія, тобто відсутність в особи будь-якого інтересу до політики. Апатія характеризується певним специфічним станом психіки особи, під час якого вона відчуває, що все політичне життя проходить повз неї. Також варто зазначити, що бездіяльність особи найчастіше пов'язана із особистістю людини, а також її рисами характеру. Проте не потрібно забувати про умови, які можуть як сприяти політичній активності, так і заважати її здійсненню. Це такі чинники, як соціокультурні, політико-правові й матеріальні. Наприклад, найбільшою причиною низького громадського активізму серед молоді (27,1%) є відсутність цікавості до громадських акцій і відсутність часу (24,1%). Молоді українці також назвали причиною свого низького громадського активізму відсутність за місцем проживання таких організацій, яким вони довіряють (12,4%) [9]. Для відкритого типу характерна здебільшого

цілеспрямована й раціональна політична діяльність, а також психологічно й емоційно забарвлена [10, с. 39].

Під політичною діяльністю (*political action*) розуміємо всю сукупність форм дій політичних акторів, обумовлених визначеною політичною позицією та пов'язаних із досягненням цілей, реалізацією владних інтересів. Саме політична діяльність має такі ознаки, як цілеспрямованість, свідомі дії, а також задоволення політичних інтересів, вона є важливою умовою існування суспільства загалом. Політична діяльність характеризується двома рівнями: першим рівнем, або нижнім, є політична участь. На цьому рівні наявні такі форми: збори, вибори, маніфестації, голодування, мітинги, альтернативні рухи, страйки тощо. Другим рівнем, або вищим рівнем, політичної діяльності є професійна діяльність членів уряду, а також депутатів парламенту, політичних інститутів, керівників партій, рухів. Можна дати таке визначення політичної діяльності: політична діяльність – це своєрідний складник діяльності людей, який спрямований на утримання, здійснення та завоювання влади, а також застосування на практиці політичних інтересів суб'єктів політики. Об'єктивні й суб'єктивні детермінанти суттєво впливають на характер політичної діяльності. Запити, інтереси, потреби належать до об'єктивних, а до суб'єктивних, відповідно, належать політична свідомість і політична культура суб'єктів політичного процесу [10, с. 44].

Найчастіше поняття «політична участь» розглядається як один з основних елементів, що становлять зміст категорії «політична поведінка» (поряд із політичною іммобільністю або бездіяльністю) [11]. Політичну участь (*political participation*) ми можемо визначити як більш-менш регулярне й насамперед інструментальне застосування акторами різних форм політичних дій, за допомогою яких громадяни намагаються впливати на процес прийняття політичних рішень.

Таким чином, можна стверджувати, що поняття «політична участь» усе ширше розглядається в науковій літературі, однак пізнання змісту й розкриття форм політичної участі в соціально-політичному просторі України тільки починається.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авер'янов В.Б. Політологічний енциклопедичний словник / НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, Українська асоціація політологів. Київ : Генеза, 2004. 735 с.
2. Климчук В. Загальноєвропейські політичні цінності та перспективи їх реалізації в Україні. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія»*. 2013. Вип. 6–7. С. 38–42.

3. Зеленько Г.І. Проблема «включення» громадянського суспільства в Україні. *Матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 24–25 листопада 2015 р.). Київ : Карт-Бланш, 2015. С. 87–90.

4. Скоблик В. Участь громадян у політиці: західні концепції 1960–900х років : навчальний посібник. Ужгород, 1999. С. 37–41.

5. Романюк А. Популізм і розвиток партійної системи в Україні. *Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24–25 листопада 2011 р.). Київ : ІПіЕНД, 2012. С. 242–258.

6. Речицький В. Парадокс наслідків Макса Вебера в контексті українського конституціоналізму. *Критика*. 2022. № 9–10. С. 6.

7. Головатий М.Ф. Соціологія політики : навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Київ : МАУП, 2020.

8. Нуждін С.Є. Політична участь як об'єкт соціологічного дослідження. Сутність та основні форми політичної участі. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. № 4. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/229856474.pdf>.

9. Молодь України-2021. Результати репрезентативного соціологічного дослідження. Київ, 2021. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/rezylt/molod2021.pdf.

10. Головатий М.Ф. Політична психологія. Київ : МАУП, 2001. 136 с.

11. Milbrath L.W. Political Participation. Chicago : Rand McNally, 1965. P. 79. URL: <http://kulturoznanie.ru/politologyabsenteizm>.